

BG 2004/016-711.01.02
Деинституционализация посредством предоставяне
на услуги в общността
за рискови групи

**„Рехабилитация и социална интеграция на деца с увреждания
от община Правец в масовото училище”**
BG2004/016-711.01.02 1.24

РАЗЛИЧНИ ПО СЪДБА

Проектът се реализира с финансовата помощ
на Европейския съюз и Република България

„Рехабилитация и социална интеграция на деца с увреждания от община Правец в масовото училище”

Проектът „Рехабилитация и социална интеграция на деца с увреждания от община Правец в масовото училище” е насочен към изграждане на подходяща среда за ефективно интегриране на деца с увреждания от Община Правец в масовото училище и социализирането им в обществото. Чрез изграждане на постоянно действащ Център за рехабилитация и социална интеграция на деца с увреждания / ЦРСИДУ/ ще се предостави комплекс от услуги, включващи:

- Диагностика на психо-физическия статус на децата с увреждания;
- Корекционна и рехабилитационна дейност - физическа рехабилитация, сензорна стимулация, използване на компютърни технологии за стимулиране на процесите за корекция и интеграция, индивидуална работа на логопед и психолог за коригиране на нарушенията у детето;
- Социално-интегративна дейност;
- Консултантска дейност с деца в риск и техните родители, педагози, работещи в социални институции.

Дейностите са организирани в модули, които са балансирано съчетание на мотивационни игри, психо-социален тренинг, занимания със стимулиращ и релаксиращ ефект, корекционно-рехабилитационна интервенция, психотерапевтични подходи, занимания по интереси. Вниманието и ангажираността на децата е насочено към занимания, които носят положителни емоции, по-висока социална оценка и повишаване на възможностите им за общуване и интеграция. Чрез консултации, предоставяне на полезна информация, насоки, обучение, публикации в медиите се въздейства върху родители, педагози, социални работници, представители на държавни и обществени организации и институции, и местна общественост, за осъществяване на приемственост и устойчивост на изградения по проекта модел.

Организиране на корекционно-рехабилитационните дейности

Реализирането на проект е свързано с много опит, познаването на други подобни практики, но в същото време и търсенето на нещо ново, уникално, възможност да се експериментират и пробират други възможности и идеи. Самото му реализиране е един непрекъснат процес, в който

динамиката е разнообразна, процес, който се планува и залага още при самото стартиране на проекта, но и процес, който има своите особености и непредвидими показатели, които могат да се анализират и отчетат едва, когато вече са се случили.

И ето сега, когато правим нашия анализ, ние можем да си дадем сметка колко много, разнообразни, жизнено важни неща са се случили за този период и връщайки се към целите и очакваните резултати да се поздравим с успех. Най- големият резултат за мен все пак беше възможността да участвам в този процес и като ръководител и терапевт, който има за задача да управлява процеса, и като бенифициент, получил нов опит, нова практика, нови усещания и представи за работата с деца с увреждания. Другият важен за мен резултат са личностните постижения- пред очите ни за този кратък срок, от гледна точка на жизненото развитие, децата, а и самите ние се променихме като личности. Никой не остана недокоснат от силното въздействие на междуличностните взаимоотношения, които се създадоха между децата и екипа. Станахме едно голямо семейство – преодолявахме заедно много трудности, вярвахме си един на друг, дори, когато срещяхме неуспех и разочарования, радвахме се и празнувахме заедно, споделяхме, сърдехме се, научавахме нови неща за другите и света, имахме нови приятели и още какво ли не.

Как се случиха тези неща – ден, след ден, дейност след дейност.

Психотерапия

Диагностика:

Първоначалната цел при започване на проекта бе да се извърши диагностициране и по-задълбочено проучване на реалните затруднения и възможности на децата и на базата на това проучване да се формулират конкретни цели за работа по съответните дейности и психотерапия.

Реализирането на тази цел ни затрудни във времето.

При постъпването си в проекта повечето деца идват с много оскъдни анамнестични и диагностични данни и бе необходимо повече време, за осъществяване на по-цялостно и актуално оценяване на децата, използване на повече диагностични инструменти, наблюдение и анализ на получените данни.

Получените резултати, съотнесени с резултатите от другите дейности, залегнаха в изработването на индивидуални програми за работа по отделните направления. Нашата идея беше в тази програма да се акцентира върху индивидуалните и конкретни за всяко дете цели, задачи и очаквани резултати и те да са обвързани с клиничните

особености на всяко дете и възможностите му за напредък.
Организиране на заниманията:

След като се запознах с възможностите на децата и следвайки целите, заложи в проекта за по-добра рехабилитация и социална интеграция, решихме да организираме работата ми под две форми: групов тренинг и индивидуални занимания. Децата бяха разпределени в две групи по местоживее /групата от Правец и групата от Видраре/, а не по ниво на възможности и компетенции, защото смятаме, че когато става въпрос за интеграция, децата трябва да работят заедно и да се научат да се приспособяват към условията, а не ние отново да ги разделяме по някакви критерии;

Груповият тренинг е насочен към изграждане на базисни комуникативни умения, на по-сложни умения за общуване и социална интеграция като споделяне, емпатия, решаване на конфликти и др.

Той се провежда всеки път, като първо занимание за деня, има определена тема /пр. приятели, пазаруване, емоции, небивалици, сезони, добри и лоши думи и т.н./, има определена структура-дата, отбелязване на времето навън и вътре в залата, поздрав-обръщение към този, който седи до теб, разработване на темата, чрез игри и различни интерактивни методи, всеки участва по реда си. Всичко се визуализира на табло.

Чрез това групово занимание ние работим върху изграждането на тези толкова важни за общуването базисни комуникативни умения-умения за слушане, спазване на ред, изразяване, независимо от нивото на вербални или невербални умения, научават се на обратна връзка при общуването и др. Всички тези умения липсват на децата от групите и те не могат да бъдат научени на тях ако не попаднат в такива близки до реалните ситуации, пресъздадени по време на тренинга и не получат своя личен опит в тях, насочвани и подпомагани от терапевта.

Тук си поставяме и реализираме и много когнитивни и социално ориентирани цели: като разширяване на техните познания, проверка на тяхното отношение и социален опит по различни страни от живота; могат да се правят прогнози за евентуално насочване и професионално ориентиране на децата.

Групите, с които се провежда тренинга са две: първа група-децата от Правец и втора – децата от с.Видраре. Разделянето на тези групи позволява да се правят и някои сравнения между деца, отглеждани в семейства и деца от институции, тенденциите при тяхната интеграция.

За провеждането на груповия тренинг се води работен тематичен план, в който се отбелязват теми, присъствие, целите, хода на занятията и анализ.

Някои резултати:

Още в началните месеци децата усвоиха правилата на работа в група; спазват установената структура на работа и с ентузиазъм очакват всяка нова тема.

Изградиха толерантно отношение към всеки в групата и въпреки различните възможности за изразяване, те приемат това и следят за реда всеки да вземе думата. Все още има какво да поработим по отношение на уменията за изслушване и да не се прекъсват, но това е сложен и дълъг процес на създаване на тези умения. Установи се добра организация, активност и старание при игрите и отработването на темата. У някои деца имаше склонност към подценяване на другите и отправяне на критични забележки и обидни послания. Тези отношения намаляха и с помощта на подходящи поведенчески похвати се опитваме да намалим тези реакции и да ги превърнем в “аз-послания”.

Децата се сблъскаха с теми, които не са толкова акцентирани в училищната подготовка като: приятелство, добри и лоши думи, пазаруване, дневен режим, професии и др. и чрез заниманията имаха възможност да изразят своето отношение по тях, да чуят други, различни от своето мнение и да имат възможност на повече осъзнати избори.

Изчезнаха някои пречещи поведения, като напускане на мястото и разхождане из стаята, дразнене на съседа, отвлечане с други занимания и др.

За нас в прогностичен план е важно да открием сфери и проблеми за работа, които ще помогнат на всяко едно от тях да извърви своя път на интеграция.

Индивидуални занимания:

Фест-хаутен терапия, поведенческа терапия за модификация на поведението, поддържаща вербална психотерапия, логопедични занимания;

Индивидуалните занимания се определят според специфичните нужди на всяко дете и имат за цел да подпомогнат, подобрят техните когнитивни представи; да развиват силните си страни в научаването и компенсират някои дефицити като ниското ниво на езиково изразяване чрез други системи като пиктограми, картинки; развиване на езиковите възможности при някои, с които работим върху съвместно писане на текст по картини, тези текстове ще оформим в малки книжки и ще ги разпространим; подпомагане на процеса на ограмотяване при някои чрез помощни технически средства – компютърни програми; развитие на логико-математическите функции,

които страдат силно при повечето от децата; работа върху възприятията и особено зрително-пространствените при децата с ДЦП и времевите при повечето;

Тези задачи са определени за всяко дете и те са включени в график за индивидуални занимания;

Самостоятелност и социална интеграция:

Свързано е с организирането на престоя им в Центъра : децата имат програма, която се следва стриктно и без изменения, за да се приспособят към организацията на дневния им режим и да могат да го следват самостоятелно. Това е подпомогнато и от табло, на което на всяко дете е отбелязана последователността от дейности и при приключването на всяка дейност то трябва да постави съответната цветна точка в определеното място и да премине към следващата в графика. Идеята ни е този опит да го пренесем и към други среди като – дома, училището и те да могат по-самостоятелно да се организират в ежедневието. Това оценяване има и друга цел – промяна в негативните поведения и стимулиране на положително, активно участие в заниманията. Децата го приеха с ентузиазъм и даде положителни резултати. На следващ етап правото за оценяване се прехвърли върху тях, като всеки път те избираха кой да раздава точките. По този начин ние от една страна им делегирахме правото да бъдат оценители- отговорни, справедливи, наблюдателни, с право на избор, а от друга запазахме за по-дълго време техния интерес към тази система на оценяване, а оттук и по-голямата ѝ резултатност. Когато всички се изредиха, тази точкова оценка отпадна, но тя продължи да присъства в техните пожелания един към друг в началото на всяко занятие. Това е показател за нейната ефективност. Поощряването и получаването на оценка премина на следващ етап – словесен, което пък е показател за личностовото израстване на самите деца, които вече не материализират оценката, а тя се изразява вече в отношения.

При реализирането на проекта следвахме две основни тенденции. Първата, свързана с структурираното, организирано и планирано протичане на терапевтичните и рехабилитационни дейности – дневен график, разпределение на групите, работни тематични планове, индивидуални програми.

Втората тенденция се насочи към разширяване на дейността към реалното участие в житейски ситуации. Тенденция, която имаше за цел да провокира гъвкавостта на екипа, усета му за реалност и генерализиране на наученото в другата, структурираната среда, в рамките на обучителните програми на Центъра и да го съотнесе с провокациите на реалния живот. Идеите

възникваха спонтанно, те се предлагаха от различни хора и позволяваха на децата да добият онзи така необходим мултиплициран и вариативен опит, характерен за обикновенното човешко ежедневие.

Участваха в различни празници – откриване на дейностите, празника на детето 1 юни, шоуто на Ути Бъчварав и посещения на магазин, екскурзии, участие в международен лагер, с. Видраре, подготвяне и изиграване на две преставления на театралната постановка “Снежанка и седемте джуджета”, Коледен общински карнавал, гостуване на Клуб на хоро с увреждания гр. Ботевград, посещения на обществени места и др. Пренос на определени навици и начини на поведение в неструктурирана и незащитена среда. Наблюдава се твърде разнообразни реакции – от непремерено експресивно до твърде затворено и пасивно поведение. За някои от тях това бяха първите възможности за изява, първото излизане от града, първото посещение на заведение и т.н. Няма по-силен механизъм за развитие на едно дете от реалния живот, от възможността да се докоснеш до различието в човешките взаимоотношения и поведение.

Това силно средство за въздействие ние се стараехме да прилагаме успоредно сплануваната и стриктно организирана терапия и рехабилитация. Необходимо е натрупване на повече опит и възможности за подобни прояви.

Модификация на поведението:

Някои от децата имат проблеми с поведението и критичността към негативните прояви. Постоянно работата е насочена към модификация на това поведение и закрепване на по-приемливо, положително. Въвеждането на точките и мотивацията при получаването им: когато след всяко занимание детето получава червена/зелена/черна точка ръководителят се мотивира защо му я дава с конкретни неща, акцент винаги върху положителното – пр. защото не прекъсваш другите, защото беше старателен в работата, защото помогна на ... и т.н.; когато има забележка, тя също е с пожелателен характер, пр. ако не се пререждаш и не риташ безразборно топката ще получиш червена, а не зелена точка;

Използване на конкретната ситуация, за поощрение или наказание;

Сензорна стимулация

След изграждане на мултисензорната зала започна активното ѝ използване за релаксация и сензорна стимулация на децата. Значението ѝ за терапевтичния процес е съществено, тъй като по един непринуден, приятен начин децата получават въздействие на нервно-психическо равнище. Уникалността на средата увеличава нейния ефект и привлекателност. Това е тяхното любимо място. От значение е умението за използване на

различните стимули, както и това да се приучат децата на поведение в залата. Групирането на децата в зависимост от нуждите им за стимулация, подкрепа или регулиране на престоя в залата, натрупването на сензорни въздействия, това са неща които преоткрихме и затвърдихме с нашия опита.

Мария Пеева – психолог и логопед

АРТТЕРАПИЯ

Една от терапевтичните дейности е художествено-творческата, чиято цел е провокиране на креативните и творчески заложби на децата с увреждания и тяхното развитие. Чрез арттерапийата се формират умения за сръчност, развива се двигателния обем на горните крайници, тяхната координация и сетивност. Това е нестандартен начин за усвояване на нови знания, разширяване на познанията, чрез игра да придобият житейски навици и социални умения. Чрез художествено-творческите дейности се насърчава желанието на детето за себеизява, формира се естетически усет, стимулират се приятни емоционални преживявания, които въздействат тонизиращо, преодоляват се бариери и се насърчават публичните изяви - участие в изложби и конкурси.

Стъпките по които се осъществява дейността:

1. Диагностициране на децата от целевата група. За да бъдат изготвени индивидуалните програми в съответствие със специфичните особености на всяко дете се направи:
 - тест от който е видно какви са предпочитанията на децата – какво обичат да правят, какво искат и какво могат. Отбелязват своя избор на съответната картинка.
 - непосредствен контакт с всяко дете – разговори на теми свързани с техните интереси, предпочитания, с какво обичат да се занимават- всичко, което ги интересува,
 - наблюдение на поведението им, реакциите им, уменията им, знанията им,
 - разговори с родители и настойници за техните интереси
2. Изработване на индивидуални програми на всяко на базата на извършената диагностика и отчитайки неговите специфични потребности. В тях са заложени крайните резултати, методите и подходите, чрез които ще се постигнат. Индивидуалните програми са базирани на реалните възможности на детето, уменията и знанията им и установени заложби.

3. Методологията на арттерапията е съобразена с индивидуалността на децата, установения дефицит, интереси и терапевтичното въздействие.

Изборът на видове дейности може да бъде изключително голям. В проекта заложихме на приложното изкуство за развиване различни умения, въздействие върху сърчността, сетивността, координацията, обогатяване знанията им, възпитаване във взаимопомощ и работа в екип, формиране естетически критерии и да предизвикаме емоционални преживявания, да насърчаваме тяхната социализация. Чрез дейностите на приложното изкуство могат да се научат как да направят подарък за свои близки, да поздравят любими хора по оригинален начин, как да украсят свой дом за всеки празник, да изработят аксесоар към личния си тоалет и да покажат себе си, ярката си индивидуалност.

Важен беше изборът на видовете техники от приложното изкуство. Новите техники и материали предизвикват интерес и стимулират активност. Започва се с най – достъпната и позната дейност-рисуването. Принципът е да се върви от по- просто към по- сложно, от познато към непознато. В началото на проектните дейности за определяне предпочитанията си приложихме сравнителна методика “боичка или нота”- арттерапия или музикотерапия. Тази методика предизвика изключително приятни емоции, поради нестандартния начин на предоставяне на възможност за избор. Техниките, които се използваха в заниманията:

- Рисуване – най-достъпната дейност на всяко дете. Започнахме с рисунка по избор, за да се идентифицират възможностите и познанията на децата за цветовете. Констатира се бедно въображение, липса на пространствени представи, непознаване на цветовете от повечето деца. Чрез рисуването и оцветяването научихме основните цветове, дори и някои комбинации, изучавахме животни и цветя, въздействахме върху сърчността на ръката. Задачата за всяко дете е съобразена с възможностите му.
- Работа с хартия – боравене с ножица. Чрез тази техника се развиват социални умения- боравене с ножица и украсяване на кът от стая. При всеки подходящ момент припомняме цветовете. За празника Свети Валентин се изработват хартиени сърчица чрез изрязване и залепване на гирлянд. Усъвършенства се умението за ползване на ножица, необходим атрибут в ежедневието.
- Шиене. Изграждането на социални умения при тези деца е от

голямо значение за тяхната социализация и самообслужване. Боравенето с игла и конец не е лека задача за тях- те се страхуваха от иглата, несръчно я държаха, бъркаха посоките на движение. За развитие на уменията им да шият изработихме картини от зашити копчета /върху ленен плат и предварително маркирани места се зашиват различни копчета, във формата на животни или цветя /.

- Апликиране- техника, която има многопосочно въздействие. Прилагането и е съобразено с индивидуалните възможности на децата: маркиране мястото на всеки елемент върху листа, както и съответната форма и цвят; отбелязване само на мястото; следване на модела. И при тази дейност децата опознават цветовете, форми, посоки. Въздейства се върху пространствените представи , формирането на естетически умения /при изработването на поздравителна картичка/, запознават се с нови видове бои и хартия.

Пример от практиката: Апликиране на тематична картина от самозалепващи се цветни форми- триъгълник, квадрат. Като използваме тези форми, ние ги подреждаме така, че да получим къщички. Картината ще наречем "Моят квартал". Чрез тази дейност, ние постигаме многопосочно въздействие: изучаваме форма; цвят; въздействаме на пространствени представи-отгоре и отдолу; чрез разлепването на формите влияем върху финната моторика на ръцете . Включването на състезателният елемент прави занятието изключително атрактивно и забавно. При отчитане на резултата, упражняваме броенето, а за победителите има награда.

- Моделиране-използване на различни видове моделин-пластелин, цветно тесто, обикновена глина и полимерна глина . При обработването на моделина най - силно е въздействието върху тактилноста и сръчноста на ръцете. Продължава затвърждаването на знанията за цветовете и форми. Децата изработват глинени фигурки, плодовете и зеленчуците се оцветяват , като едновременно с това се разширяват познанията за тях и тяхното приложение в ежедневието, символично се правят различни салати.
- Работа с природни материали- използване на различни природни дарове-листа, клонки, миди, пясък , зърнени култури и други

природни материали за композиране на картини, пана. Подходът е съобразен с индивидуалните особености на децата и умение да подреждат елементите съобразно темата, предмета на декориране. Важно постижение е, че децата вече умеят от най-различни материали да направят красив предмет, подарък и да търсят и откриват материали сред природата, които да използват за реализиране на творческата си идея.

- Работа с хартия-папие-маше. За първи път децата от Центъра се срещат с тази техника и това предизвика техния интерес- как ще се получи фигура от парчета накъсана хартия. При оцветяването продължава затвърждаване на понятията, свързани с цветовете, декоративни елементи, декориране на съдове. Емоционалният ефект от тази техника е поразителен. Сами приготвят лепило от брашно и вода, накъсват парченцата хартия и декорират, следвайки инструкцията за последователност на стъпките до завършване на формата. По време на процеса на съхненето, се изучават елементите декорация, как се следва модел и се обсъждат нови идеи и проекти.
- Работа с вълна. Изработване на пълст и изделия от нея. Изцяло непозната дейност за децата, която предизвика огромен интерес. Обработването на вълната с топла вода и сапун въздейства най-вече върху тактилната на ръцете. Оформянето на пано или друг сувенир въздейства и върху формирането на естетически култура, развива въображението им, а представянето на сувенирите на изложби и конкурси стимулира публичната им изява и им дава удовлетворение от постигнатия резултат, самочувствие /за Коледа изработиха снежни човечета от вълна, които дариха на любими хора, за Баба Марта направиха мартеници за деца с увреждания от дома в с Могилино по идея на самите деца и така те демонстрираха съпричастност и милосърдие към техни връстници по съдба/.

Във всичките занимания се следват принципите за прилагане на нестандартни подходи и игрови форми на терапия, разнообразието предизвиква интереса на децата и стимулиращо тяхната активност. Това води до усвояване на различни умения и знания за самостоятелно обслужване, придобиване на самочувствие, научи ги да работят в екип и да си помагат при нужда.

Дейностите по приложно изкуство се повлияха и върху придобиването на увереност, самостоятелност и социализация.

Мая Пенчева-арттерапевт

МУЗИКОТЕРАПИЯ

Включването на музикотерапия за стимулиране и положително въздействие върху психиката на децата се основава на особената специфика на този метод за комуникация, богатството му на изразни средства. Използва се по проекта за релаксация на децата със специални образователни потребности, за развитие и повишаване на умствената им дейност, за създаване на чувство за благополучие. Подходът е базиран на обстоятелството, че повечето хора изпитват интуитивна реакция към музиката: изблик на енергия при слушане на весела песен, или чувство на спокойствие при слушане на класическа музика. За децата музиката е стимулираща и утешаваща, тя ги освобождава емоционално и им помага да се чувстват значими. За това се прилага като стимулиращ и подкрепящ развитието им фактор. Музикотерапията е насочена преди всичко към развиване потенциала на децата така че да се постигне по-добро ниво на персонална интегрираност и по този начин детето да се подготви за по-пълноценен живот. Методологията е съобразена с индивидуалността на децата и с техните интереси. Изборът на видовете дейности е пеење, слушане на различни стилове музика, музикално-ритмични игри, свирене на детски музикални инструменти, танцова терапия. От първоначалната диагностика (анкети), от контактите, разговорите и личното наблюдение, установих, че трябва да заложа на певческата дейност, защото тя е най-достъпния способ да се музицира. Освен пеењето, децата най-лесно се оставят да бъдат завладяни от танца. Децата танцуват без сложни стъпки, и с точно определени движения. Важното е, че танцовата терапия им носи радост, въздейства силно разтоварващо.

И така, стъпка по стъпка, минахме през всичките музикални дейности и съвместно с децата от масовото училище бяха направени няколко концерта. Галя има приз от Национален конкурс с изпълнение на българска народна песен. Децата се промениха-придобиха знания и умения в областта на музиката, познават основните инструменти-гайда, пиано, акордеон, тромпет, разпознават най-популярните видове танци-валс, ръченица, танго.

Чрез музикотерапията успяхме да бъдем в съзвучие с музиката на емоционалния заряд на децата, на техните естествени нужди за самоизява, да стимулираме и да ги насърчаваме свободно да изразяват своите емоции, да почувстват, че са оценени.

Миглена Батанова-музикотерапевт

ФИЗИЧЕСКА РЕХАБИЛИТАЦИЯ

Физическата рехабилитация е най- доброто средство за корекция на нарушения в координацията и опорно- двигателния апарат и дава бързи и значителни резултати за подобряване здравето на децата при правилно и навременно прилагане .Масажът и кинезотерапията оказват много благоприятно въздействие върху децата с увреждания. Основната цел на физическата рехабилитация е да подпомогне децата да подобрят физическата си дееспособност и да се повишат възможностите им за самообслужване и интегрирането им в масовото училище.

Групата се сформира от деца със заболявания на опорно- двигателния апарат , слухови увреждания, координативни нарушения и умствена изостаналост .

Голям процент от децата са с РЕЛК и становище от Регионалния екип за комплексно педагогическо оценяване. След обследване на децата от групата със специфични тестове / тестове за физическа дееспособност, антропометрия , сантиметрия , ъглометрия / се установи следното:

-децата в групата са 21 , от които 6 с тежки физически увреждания.Две от 6-те са със 100% инвалидизация – с

ДЦП-квадри пареза, едно е ДЦП долна спастична пареза / след оперативна намеса /,едно с ДЦП – долна спастична пареза, едно е с пес еквиноварус, едно е с аплазия на двете предмишници , вследствие на малформация и една тежка олигофрения.

- останалите деца са в задоволително и добро физическо състояние.

В началото на проекта започнахме с изготвяне на индивидуална програма на всяко дете, съобразена с неговите дефицити. Бе проведена анкета , разговори и наблюдение на всяко дете за идентифициране на техните възможности, потребности и интереси.

За разрешаване на тези проблеми са използвани средствата на кинезотерапията, масажа, пасивни и активни упражнения за отделни мускулни групи, упражнения на фитнес уреди с различна интензивност и натоварване , комплекс от упражнения от изправителната гимнастика,аеробна гимнастика, спортно - подготвителни игри, разходката сред природата.

Методите, прилагани по време на занимания са :

- индивидуален
- групов
- посменен
- поточен
- кръгов

Изборът на тези методи се обуславя от специфичните физически особености на децата от целевата група.

ПЪРВА ГРУПА- деца с тежки умствени и физически увреждания/ ДЦП, малформации на крайниците, тежка олигофрения/: отличават се с висока степен на инвалидност и лошо физическо състояние. Поради тяхната обездвиженост, повечето от заниманията са индивидуални- мануален масаж, активни и пасивни упражнения. Прилагат се и групови методи със застъпени леки физически упражнения от лечебната гимнастика, статични подвижни игри и др. Основната цел на работа при тази група деца е насочена към подобряване на тяхното самообслужване , което е един от постигнатите резултати. Обездвижените в инвалидни колички се придвижват с помощни средства, подобрена е походката на останалите деца.

ВТОРА ГРУПА- 9 деца с диагноза умствена изостаналост: те са с добро физическо състояние и бързо се повлияват от терапията чрез физически упражнения с по- високо натоварване и по- голяма продължителност. Бързо достигнаха едно много добро ниво на физическа дееспособност. Благодарение на уредите , които използваме по програмата, у тях се засили желанието за занимания с физически упражнения и спорт. Чрез прилагане на определени принципи на общуване – толерантност, уважение, зачитане интересите на всяко дете, провокиране на положителни емоции, съпреживяване радостта от малките му победи се въздейства за повишаване на техния емоционален стабилитет и самочувствие.

ТРЕТА ГРУПА на децата с диагноза дислексия и намален слух: физическото им състояние също бързо се повлиява от терапията с физически упражнения.

При тях използвам не само упражнения с по- високо натоварване и по- голяма продължителност, но и упражнения, изискващи сложни координативни възможности. Те с лекота могат да изпълняват на бягащата пътека всички автоматични програми. Към края на проекта степента на физическата им дееспособност достигна нивото на връсниците им в масовото училище. Заниманията с физиотерапия повишиха самоувереността на децата и тяхната физическа интеграция е напълно завършена.

Физическата рехабилитация се осъществява в оборудваната по проекта зала за физическа рехабилитация. Тя включва салон с уреди за физическа рехабилитация/ гладиратор, бягаща пътека, велоергометър, лежанка, уреди за гимнастика и кабинет за мануален масаж/.

За въздействие върху стабилитета на физическия статус на децата от ЦРСИДУ се използва и игова терапия на открито, състезателни игри, комплекс от подходящи упражнения и разходка сред природата, комплекс от упражнения от аеробната гимнастика за емоционално подсилване на въздействието. Естетическия вид на салона по физиотерапия, масажния кабинет и мултисензорната зала са декорирани от децата с изделия,

изработени в заниманията по арттерапия.Цели се силно и комплексно подобряване на психическото и физическо състояние на детето чрез мощната рехабилитационна сила на изкуството/музика, приложно изкуство, физиотерапия, сензорна стимулация, ароматерапия/.

Ката използвам данните от сантиметриите и ъглометриите, които извършвам ежемесечно на всички участници в проекта , установявам,че няма дете ,което да не се е повлияло позитивно от прилаганите процедури. С всяко дете се работи по специална програма. Изработени са домашни предписания към родителите за работа в къщи и такава за прилагане след приключването на настоящия проект. /приложение 3 /.

Случай от практиката:

Първи случай: дете в количка с ДЦП квадри пареза: има скъсени адуптори. Започнах да работя за тяхното удължаване. Детето бе планирано за операция на адупторите и същата бе извършена в Ортопедичен център Горна баня.Операцията беше успешна и адупторите бяха удължени ,но детето получи посоперативен стрес . Прилагах методи от кинезотерапията /масаж, активни и пасивни движения на долните крайници/, за да го върна в нормално физическо състояние. Направена беше втора операция за изправяне на ходилото и удължаване на ахилесите. За съжаление операцията бе направена само на единия крак и предстои трета оперативна намеса. Смятам , че детето след следващата операция и последваща я задължителна физическа рехабилитация ще ходи в началото с помощни средства, в последствие – без тях и ще може да се самообслужва.Цялата тази интервенция се направи съвместно с ДДМУИ „Св. Панталеймонт” с. Видраре.Обединяването на усилията на институциите с НПО,на регламентираните и алтернативни подходи е гаранция за постигане на благоприятната цел- да даде самостоятелност на едно дете и да промени бъдещето му.

Втори случай:дете на девет години с ДЦП- квадри пареза . До включването му в проекта се е придвижвало единствено в количка .Детето е с увреждане на нервос ишиядикус .В началните занимания работих за провокиране на желанието на детето да ходи и неговата борбеност да постигне целта, след което приложих серия от различни комплекси на физическата рехабилитация.

Резултат:детето вече се движи с проходилката без чужда помощ, качва се по стълби с помощ , движи се хванато за ръка.Натрупа мускулна маса , което е важно и необходимо за ходенето и преминаване към самостоятелно обслужване.По- нататъшна цел е да замени проходилката с патерици.

За нейната рехабилитация използвах :

1. мануален масаж
2. пасивни ЛФК упражнения
3. активни ЛФК упражнения
4. гимнастически упражнения
5. изправителна гимнастика
6. работа на уреди
7. помощни средства

Проследих пътя на две от децата в количка , за да споделя убедеността си, че цената на щастието и свободата на едно дете струват:осигурени условия, целенасочени професионални грижи и личностна ангажираност.

Евгени Йоловски-рехабилитатор

НАПРАВИ УСИЛИЕ – ПОДАРИ УСМИВКА

С това мое послание се присъединявам към тези, които искат да кажат на обществото, че хората с увреждания, макар и различни по съдба, са равни по права. Дълг на държава, политици, на всички граждани, е да им дадем полагащата им се равнопоставеност, шанс за свободен достъп до конституционните си права и да ги подготвим за това. Работейки по проекта за мотивиране самостоятелността на децата с увреждания и тяхната интеграция, аз и проектния екип се убедихме, че цената не е висока-малко усилие за една детска усмивка.

Възприемах проекта като жив организъм, който се моделира и получава своя завършен облик с всеки посветен на него ден, грижа, усърдие, внимание и любов от екипа, партньорите, съмишленици, хората до нас. В процеса на работата с децата със специални образователни потребности от община Правец реално се убедихме колко малко е нужно за да получиш усмивка, сълза на признателност, дума за благодарност, спонтанен изблик на обич от нашите майки, вече силни и уверени приятели, родители.

*„Госпожо, вие даже не подозирате какво благородно дело правите.....
..”родител;*

„С години чакам този момент.....”баба на дете от Центъра;

„Познавам тези деца от малки. Учудва ме колко са променени, дори погледът им е по-различен.....”социален работник;

„Просълзих се, когато видях С. и К. така добре да работят на компютър.....”служител в Защитено жилище, Правец;

„Това, което ние правим по проекта, вие даже не сте сънували.....”фраза на дете от Центъра в отговор на реплика.

“ Чрез проекта “Социална рехабилитация и интеграция на деца с увреждания в масовото училище в община Правец“, Вие намерихте най-добрия подход и начин за обучение и най-вече вдъхнахте увереност в собствените сили на участниците в проекта. От първия до последния ден Вие раздавахте обич на децата, а обич е ключът към всеки успех.

Бъдете благословени за делата, които вършите ! “

Вече от опит знам и го споделям с имащите намерение да работят в тази сфера и с тези, при които проблемът е встрани от ежедневието им, че заедно, с малко усилие можем да дадем шанс в живота на едно дете в нужда-това не е висока цена за една детска усмивка.

Да бъдем благородни.

Янка Александрова
ръководител проект

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1

BG 2004/016-711.01.02

Деинституционализация посредством предоставяне на услуги в
общността
за рискови групи

**„Рехабилитация и социална интеграция на деца с увреждания от община
Правец в масовото училище”
BG2004/016-711.01.02 – 1.24**

ПРОФИЛ НА СОЦИАЛНИТЕ УМЕНИЯ

Това изследване има за цел да направи по-точно и конкретно изучаване на настоящите възможности за справяне на децата в областта на социалното функциониране. Ето защо са представени различни модели на поведения и прояви, от които вие ще изберете това, което най-близко описва съответното дете./един от трите отговора за всеки итем/. Към някои въпроси има насоки, които обясняват какво трябва да се има предвид при оценяването. Използвайте тази информация за да съставите своята оценка и изберете точния отговор. При обработката на информацията ние ще получим профил, който ще отразява различни степени на компетенции, добре функциониращи области, такива, които се нуждаят от подкрепа, за да се подобрят и такива, в които детето показва сериозни дефицити и неприемливи за добро социално функциониране поведения. Това изследване няма за цел да оценява качеството на живот и обучение, прилагано към всяко дете, а неговото настоящо състояние в различни ситуации и различна среда. Ето защо колкото по-обективна е вашата оценка, толкова по-точен профил ще може да се изготви за всяко дете и да се поставят нови цели за работа по отношение изграждане на социални умения при децата.

1. Област: **НЕЗАВИСИМО ФУНКЦИОНИРАНЕ**

Итем 1.1: ***Тоалет***

- грижи се сам за нуждите си, забелязва необходимостта да ходи до тоалетна; събува се, изтрива се, пуска водата на казанчето и си мие ръцете. Само рядко има произшествия (3 пъти на година или по-малко) през деня и нощта.
- ходи сам до тоалетна, но понякога има произшествия през деня или нощта (по-малко от 2 пъти на месец), има нужда от напомняне или нужда от помощ в някои аспекти (пр. да се изтрие, да пусне водата...)
- ходи сам до тоалетната, но често има произшествия през деня и нощта (2 пъти на месец или повече) и/или има нужда от помощ за почти всичко и всички аспекти на тоалетната.

итем 1.2: **Яде сам-а**

- яде сам, използва сам приборите, сервира и отсервира сам, подава на останалите, яде разнообразна храна.
- използва сам вилицата и лъжицата, но има нужда от помощ в някои аспекти (пр. да си достави храна, да нареже храната, да си сервира, да отсервира...) или има нужда от специална храна, защото е „труден“
- не използва сам приборите и/или не яде нищо освен ограничен вид храна (по-малко от 8 вида)

итем 1.3: **Държане на масата**

- има добро държане на масата (дъвче със затворена уста, използва салфетка, яде с нормална бързина, яде само в чинията си, чисто).
- понякога има нужда от напомняне, за да прояви добро държане на масата и/или 1 или 2 лоши (прояви) постоянни навика (уточнете).
- Рядко проявява добро държане на масата, ако не му се напомня и/или 1 или 2 лоши (прояви) постоянни навика (уточнете).

итем 1.4: **Предвижва се сам**

- предвижва се сам около сградите на училището (на работното си място и на двора) без затруднения (да се губи, да се скита или да

бяга).

- предвижва се сам между класната стая (работното място и някои познати места – тоалетната, кафето) без затруднения (повече от един път седмично), но има нужда от помощ, за да отиде другаде в училището или на своето работно място
- губи се, скита се или има други затруднения, когато се отдалечи от класната стая или работното си място без наблюдение.
- губи се, скита или има други затруднения, когато се отдалечи от класната стая или работното си място без наблюдение.

итем 1.5: *Управление на времето – спазва часова разписание – а*

- знае и спазва часовото си разписание за деня, започва и спира сам своите дейности, идва на работа в клас бързо, връща се на работа след обяд, подновява работата си след паузите.
- има нужда от случайни напомнания (не повече от 3 на ден), за да спазва дневното си часово разписание
- има нужда от чести напомнания (повече от 3 на ден), за да спазва дневното си разписание.

итем 1.6: *Поведение по време на преходите*

- минава от една дейност към друга по кооперативен и внимателен начин без разстройващо (пречещо) поведение или явни знаци на емоц. разстройства (минава от период на преход към период на работа, от работа към обяд, от една задача към друга).
- проявява средни затруднения периодически (не повече от 2 пъти на 5), за да премине от една дейност към друга (пр. пречещо поведение, емоционални разстройства, слабо внимание).
- изпитва средни или тежки затруднения (3 пъти на 5 или повече) по време на преходите.

итем 1.7: *Поведение сред хора (публика)*

- държи се дискретно сред хора. Не представя провокиращо поведение, самонараняване, агресивност или странност, к. биха могли да пречат на другите.

- понякога проявява (афишира) (не повече от 5 пъти) поведение леко несъответстващо за пред хора (пр. люлее се, пляска с ръце, смее се по не съответстващ начин) к. пречи на другите.
- често проявява (афишира) (3 пъти от 5 или повече) леко неадекватни поведения, к. пречат на другите и/или крайно не съответстващи поведения сред хора (пр. капризи, мастурбация, самонараняващо се поведение).

2. Област: **ПРОФЕСИОНАЛНО ПОВЕДЕНИЕ**

итем 2.1: ***Време посветено на една задача***

(Обективността на този итем е да измери изминатото време за задачата и не бързината или продуктивността)

- когато работи по овладяна задача/обичайни задачи, участващи в обичайната програма: пр. броене, сравняване, опаковка... работи сам по време на 30 минути или повече;
- работи сам и правилно върху задачата вече наложена по време поне 5 минути;

любима дейност – дълго /-2-3/

- не работи сам по време поне 5 минути върху вече овладяна задача.

итем 2.2: ***Норми за сигурност***

- уважава нормите за сигурност (използва уреди по сигурен начин, реагира на символи за сигурност, такива като череп или аларма пожар и познава и избягва опасните зони).
- нарушава случайно (1 път на месец) нормите за сигурност и/или изпитва трудности при разпознаването на дори простите норми за сигурност;
- нарушава често (повече от 1 път на месец) нормите за сигурност или има трудност да разпознае нормите за сигурност, дори прости.

итем 2.3: ***Уважава имуществото на другия, правилата и***

правилниците

- уважава имуществото на другия, правата и правилниците. Загрижен е за имуществото на другия и за имуществото на своето училище/работно място;
- случайно нарушава (2 или 3 инцидента на месец) правилата и правилниците и/или negliжиран към имуществото или собствеността на другия.
- Често нарушава (4 инцидента на месец или повече) правилата, правилника или правата на собственост.

итем 2.4: *Работи в близост с други хора.*

- работи в близост с други хора не променя поведението си (остава внимателен, не става тревожен, не се укрива) (не забелязва присъствието на другия; д- не е дразнител.)
- представя леко неадекватно поведение (трудности за концентрация, избягва всеки очен контакт с другите) и/или намалява бързината на работа, когато работи в близост с други хора; н- (хиперактивен, елиминира първия и прехвърля изцяло вината върху другия).
- представя крайно несъответстващо поведение (пълен отказ, пляскане с ръце) и/или намалява значително бързината на работа, когато работи в близост с други хора.

итем 2.5: *Отношение към висшестоящи.*

- познава представители на властта, подчинява се на инструкции, не прекъсва или протестира само рядко, не представя физически несъответстващо поведение (агресивно поведение или много афектирано).
- понякога представя (2 до 5 инцидента на седмица) неадекватно поведение, но в рамките на разумното, пред представител на властта (на очевидно неподчинение, спорове, леки агресивни физ. агресии, или крайна афектност).
- често афишира (6 инцидента или повече на седмица) несъответстващи поведения с една власт и/или представя случайно много агресивно или пречещо поведение.

итем 2.6: *Представяне в училище/на работа.*

- рядко отсъства (по-малко от 2 дни на месец) от училище и от работа. Остава да присъства и на разположение за училищните дейности или на работното си място през определени часове, с изключение тогава, когато получи разрешение да напусне мястото си за среща с лекаря, спец. пътуване...
- често отсъства (3 до 6 дни на месец) от училище или от работа и/или напуска случайно (един път на месец) училището или работата без разрешение;
- отсъства от училище или работата 9 дни на месец или повече и/или напуска често местата без разрешение (повече от един път на месец).

3. Област: **ФУНКЦИОНАЛНА КОМУНИКАЦИЯ**

итем 3.1: ***Изразяване на елементарни нужди***

- изразява ясно и разбираемо елементарни нужди без окуражаване (пр. Глад, жажда, болка, умора, нужда да отиде в тоалетната) поне $\frac{3}{4}$ от времето;
- опитва да изрази нуждите си, но по начин не винаги разбираем (използва същия знак за всички нужди, не използва само неопределен жест, хленчене, или изразява някои, но не други, успешно от $\frac{1}{4}$ до $\frac{3}{4}$ от времето).
- не успява да изрази елементарните си нужди поне $\frac{1}{4}$ от времето.

итем 3.2: ***Реакции на прости инструкции.***

- общо е способен да изпълни познати, прости инструкции без повтаряне и напътствие (ще: Сложи кутията на масата, Измий всички чаши)
- изпълнява прости инструкции, но има нужда от едно окуражаване или едно повтаряне, или е несвързан, когато изпълнява прости инструкции;
- не изпълнява никога или рядко прости инструкции без постоянно напътствие

итем 3.3: ***Реакции на забрани.***

- общо се подчинява (поне $\frac{3}{4}$ от времето) на дори прости забрани без повтаряне или напътстване (пр. „Не пипай кучето”, „Не давай топката на Мария”)
- подчинява се по несвързан начин на забрани ($\frac{1}{4}$ до $\frac{3}{4}$ от времето) или подчинява се на забрани, но има нужда от повече повторения или от окуражаване.
- подчинява се рядко (по-малко от $\frac{1}{4}$ от времето) или никога на забрани без постоянно напътствие.

итем 3.4: **Брои предмети.**

- брой 10 предмета и повече без грешка.
- брой от 5 до 10 предмета без грешка.
- Не брой само 5 предмета без грешка.

итем 3.5: **Пише името си.**

- пише правилно и четливо името си (ръкописно или печатно)
- пише името си, но прави една или повече грешки или има нужда от леко напътствие.
- не пише името си без постоянно напътствие.

итем 3.6: **Разбира имената за форми, цветове, букви и брой.**

Процедура: наблюдавайте как разбира следните итеми

Форми: кръг, триъгълник, квадрат, правоъгълник.

Цветове: син, червен, жълт, зелен, оранжев, тъмно червен (пурпурен), черен, бял.

Букви: А-Я

Брой: 1-10

Бележка: бройките в скобите установяват критериите за успех.

- разбира обикновените форми (3-4), цветовете (6-8), буквите 20-26/ и броя (9-10) и е способен да следва инструкции, съдържащи

тези имена (пр. „Дай ми синьото”, „Сложи всички А и В тук”, „Сложи го в квадратната кутия”)

- разбира някои имена, но не другите (пр. разбира формите, но не и цветовете, разбира цифрите само до 4) или разбира 1-2 форми, 1-5 цвята, 1-19 букви или 1-8 цифри.
- не разбира нито формите, нито цифрите, нито буквите, нито броя.

итем 3.7: **Инструкции, включващи решения.**

- общо изпълнява (поне $\frac{3}{4}$ от времето), инструкции, включващи решения (пр. „Ако Жоро е в тоалетната, изчакай отвън”, „Когато светлината ще светне, предупреди ме”, „Ако вратата е отворена, затвори я”).
- реагира ($\frac{1}{4}$ до $\frac{3}{4}$ от времето) на инструкции, включващи решение или има нужда от повече от едно повтаряне или окуражаване, за да изпълни инструкцията вкл. решения.
- рядко изпълнява (по-малко от $\frac{1}{4}$ от времето) инструкции, включващи решения без постоянно напътствие.

4. Област: **МЕЖДУЛИЧНОСТНО ПОВЕДЕНИЕ**

итем 4.1: **Реакция на присъствие на други хора.**

- реагира по свързан начин на позитивните интеракции на екзаминатора, на неговите другари и колеги. Негативните реакции се съгласуват като връзки между близки хора (пр. той разпознава хора, и познава между другите в стаята, поздравява ги спонтанно, знае името им, знае на кого е един такъв стол, поднася за храна, аксесоарите, започва и включва (ангажира) игри и други интеракции, дава и получава потупване по рамото, целувки или всякакъв друг адекватен физически контакт).
- несвързано поведение или леко неадекватно в присъствие на близки. Понякога не отговаря на интеракции или поздравява или на други моменти, показва се много афектиран или недискретен към своите близки.

- рядко представя положителни междуличностни поведения с познати хора и не успява да различи своите близки сред чуждите.

итем 4.2: *Положителни междуличностни поведения с чужди непознати.*

- реагира на положителни интеракции с чужди хора по определен начин (смее се или поздравява чужди хора в клас или отговаря на техния поздрав, но не спира чужди хора в коридорите, на улицата, в ресторанта или на други обществени места; ограничава всякакъв физически контакт с чужди хора с ръкостискане, способен е да постави или отговори на прости въпроси, не ще влезе сам в къщата или колата на чужд човек).
- представя несвързано поведение или леко неадекватно към чужд човек. Случайно, не реагира на интеракция или не отговаря на поздрави или може да бъде много афектиран или много недискретен.
- Рядко представя положителни междуличностни поведения с чужди хора или не успява да различи чужди от близки.

итем 4.3: *Негативни междуличностни поведения.*

Процедура: негативните междуличностни поведения за оценяване включва:

- 1) агресивно поведение или пречещо (холерични дискусии или провокиращо или опозиционно на инструкциите, които изглеждат заплашителни или потенциално опасни; агресивност срещу предмети. Хвърля предмети или удря стените, агресивност към хора, опит да удари човекът, който се грижи за него, или други хора или поведение на самонараняване).
- 2) много афективно поведение (прегръдки, целувки, докосване на другите по неадекватен начин, вербални или не-вербални сексуални напори, опит да вземе ръката на екзаминатора за дълги периоди) или избягва физически контакт (пр. укрива се, тялото му става твърдо, стегнато или отпуснато по време на физически контакт).
- 3) негативни почни навици (пр. говори много силно, държи се много близко до други хора, оригва се или кашля преувеличено).

- 4) Едновременно отбележете всяко друго негативно междуличностно поведение (крачене, подскачане, кръжене);

Отбелязване:

- представя много леки или малко срещани (един път на месец) негативни междуличностни поведения (няма агресивно или пречещо поведение).
- представя повече от 1 път на месец леки негативни междуличностни поведения (често говори много високо, дискутира накратко, прегръща другите по неадекватен начин) или има случайно (не повече от 3 или 4 пъти на година) негативни поведения по-тежки (пр. заплахи, физически насилия, неадекватни сексуални напори).
- постоянно представя (почти всички дни) един голям брой от леки негативни поведения или често (5 пъти на година или повече) тежки негативни поведения.

итем 4.4: *Поведение по време на дейности. Самоконтрол.*

Процедура: оценете поведението на _____ когато работи сам върху някаква дейност, която овладява.

- работи главно спокойно и тихо, рядко представя (не повече един път на ден) навици за работа, които биха могли да обезпокоят другите (пр. свири или говори сам, манипулира шумно с аксесоарите или инструментите, клати масата с колене).
- случайно представя (не повече от един път на ден) навици за работа, които биха могли леко да обезпокоят другите, но общо спират, когато го помолиш за това и е способен да работи за определен момент без да представя тези поведения.
- Често представя леки пречещи навици за работа и не спира, когато го помолиш за това или случайно представя (повече от 1 път на седмица) крайно пречещи навици за работа (постоянно говори на висок глас, често оставя да падат аксесоарите, клати масата...)

итем 4.5: *Не пречи на другите по време на индивидуални дейности.*

Процедура: наблюдавайте поведението на _____, когато работи или играе

сам.

- не пречи на другите, използвайки аксесоари или мебели, от които има нужда (или които му принадлежат), пускайки радиото или слушайки много високо плочи, отваряйки или затваряйки прозорци, с изключение ако другите са му разрешили.
- участва коректно в дейностите на групата, но:
 1. Понякога (2-3 пъти до 5) става пасивен, измъква се или отказва да участва или
 2. Понякога (2-3 пъти до 5) се държи лошо, по малко не кооперативен начин (не уважава решенията на групата, отказва да спазва или наблюдава своя ред)
- участва само рядко или никога в дейностите на групата.

итем 4.6: *Търси компанията на някои хора.*

- активно търси и по свързан начин компанията на един определен човек или повече: изразява желанието или ангажира контакт (решава да яде или да прекара един момент с някой човек, поканва друг да разделят аксесоарите, работи с него, или играе игра по свързан начин).
- обича контакта с определен човек или повече, но не търси активно контакт или опитва да ангажира една интеракция, но не разполага с необходимите социални компетенции.
- желае само рядко да ангажира социални контакти с определени хора.

Попълнили анкетата:

.....

.....

.....

.....

.....

Институция:

Дата:.....

Благодаря Ви за отговорното участие!

Ръководител проект:

/Янка Александрова/

Анкетата е изготвена от Мария Пеева, психолог към Център за рехабилитация и социална интеграция за деца с увреждания по американска програма TEACCH – Университет на Северна Каролина.

Проектът се реализира с финансовата помощ на Европейския съюз и Република България.

BG 2004/016-711.01.02 Деинституционализация

посредством предоставяне на услуги в общността
за рискови групи

**„Рехабилитация и социална интеграция на деца с увреждания от
община Правец в масовото училище”**

BG2004/016-711.01.02 – 1.24

АНКЕТНА КАРТА
за родители

Указания за попълване: Прочетете внимателно въпросите и се опитайте максимално пълно и изчерпателно да отговорите на въпросите и изразите вашето мнение. То е важно за нас и за работата с вашите деца!

Име на детето:.....
.....

Име на родителя:.....
.....

Дата:.....

**1. Кои са любими занимания на вашето дете през свободното време?
Посочете три от тях:**

1/
.....

2/
.....

3/
.....

2. В какви дейности, организирани по проекта участва?

.....

.....

.....

3. Смятате ли, че организирани и провеждани дейности по проекта са интересни за вашето дете?

- а/ да ;
б/много ;
в/ някои; /посочете конкретно/;

4. Какво е Вашето участие в тях?/може да отбележите повече от един отговор/

- а/ подкрепям с най-голямо желание;
б/ показвам му, че одобрявам неговото участие;
в/ често се информирам, за това как се справя;
г/ следя той/тя редовно да посещава заниманията;
д/ нямам време;
е/ не винаги подкрепям с желание;

5. Има ли то възможност:

	да	отчасти	не
➤ Да се занимава с това, което го интересува			
➤ Да научи нещо ново			
➤ Да постигне успех в заниманията и признание			
➤ Да разшири социалните си контакти			
➤ Да си почине и укрепнете физически			
➤ Да получи удоволствие от предложените занимания			
➤ Да използва знанията и уменията, получени в дейността по проекта, в учебния процес			
➤ Да се изяви и покаже способностите си			
➤ Да участва в интересни инициативи			
➤ Да получи умения за професионална ориентация;			

6. Какви промени забелязахте във вашето дете, след включването му в дейностите?

	да	отчасти	Не
➤ По-добре изразява желанията и интересите си;			
➤ Появиха се нови интереси;			
➤ Има изяви със спечелени награди;			
➤ Обогасти познанията си по различни теми;			
➤ Повиши активността си в училище;			
➤ Ангажира се с повече домашни задължения;			

➤ Има повече приятели;			
➤ Стана по-самостоятелен;			
➤ Редовно посещава заниманията;			
➤ Стана по-уверен;			
➤ Отива с желание и ентузиазъм за занятията;			
➤ Споделя, за това какво се прави в Центъра;			
➤ Поведението му се промени в положителна насока /ако е имал проблемно поведение/;			

7. Къде предпочитате да се организират техните занимания?

- а/ в училище
- б/ извън училище
- в/ сред природата

8. По време на организиране на различните мероприятия срещали ли са трудности, като:

	да	не
➤ Недругарски отношения /обиди, завист, разногласия със съученици/		
➤ Лоши отношения с ръководител от екипа		
➤ Не одобрявам тези занимания		
➤ Това, което се организира не му е интересно		
➤ Друго (посочете какво)		

9. Какви предложения имате за в бъдеще, за да се подобри организацията на провежданите мероприятия по проекта? Ако е във Вашите възможности какво бихте променили?

.....

.....

.....

Благодарим Ви за участието!

Подпис

Проектът се реализира с финансовата помощ на Европейския съюз и Република България.

BG 2004/016-711.01.02 Деинституционализация посредством
предоставяне на услуги в общността
за рискови групи

**„Рехабилитация и социална интеграция на деца с увреждания от
община Плевен в масовото училище”**
BG2004/016-711.01.02 – 1.24

Р.Хр.

I. Домашни задания за повишаване физическата дееспособност:

1. Два пъти седмично разходка на чист въздух /от 600 до 1200 м./
2. Бягане от 400-800 м.
3. От тилен лег изправяне до седеж /два пъти седмично, две серии, по 20 изпълнения/;
4. Лицеви опори – 5 до 15;
5. Бягане на място;

II. Домашни задания за повишаване познавателните възможности:

1. Четене на приказка от детето поне 1-2 пъти седмично и споделяне на прочетеното – помислете за награда ако изпълнява тази точка и решавайте заедно коя да бъде приказката, като започнете от по-кратки и от четене на Вас, на глас, към самостоятелно четене;
2. Водене на ежедневен разговор за това какво се е случило в училище и за дейностите по проекта;
3. Ежедневно отбелязване на времето върху календар и постоянно напомняне за това кой ден сме днес, месец, сезон;

III. Домашни задания за изграждане на самостоятелност:

1. Изработване, съвместно с детето на дневен режим, който да включва хигиенни навици/ миене на ръце, зъби и др./, занимания /училищни, домашни/, игри и забавления; дните, в които е ангажиран с проекта - да бъде написан на табло в къщи и да му се напомня да го следва, докато привикне сам;
2. Включване на детето в някои домашни дейности, като подреждане, почистване, пазаруване, сервиране на храната и др.
3. Избор на дрехи /според сезон, цветове, предпочитания/;

Проектът се реализира с финансовата помощ на Европейския съюз и Република България.

BG 2004/016-711.01.02 Деинституционализация посредством предоставяне на услуги в общността за рискови групи

„Рехабилитация и социална интеграция на деца с увреждания от община Правец в масовото училище”
 BG2004/016-711.01.02 – 1.24

САМООЦЕНКА

Дата

Основни силни страни	Доказателства	Как поддържаме тези силни страни?	Нещо друго което трябва да направим ?
Стандарт 2 Индивидуалните очаквания и потребности на вероятните ползватели на услугата са изпълнени.	1.Екипът е провел разговори, срещи; 2.Имаме снимки, протоколи, тестове	1.Периодични родителски срещи; 2.Провеждане на индивидуални разговори; 3. Популяризане на резултатите; 4. пренасяне на придобитите умения в друга среда.(масов клас, в къщи,...)	1.Сключване договор с родителите, в които това да е отразено;

<p>Стандарт 3</p> <p>Вероятните ползватели на услугата знаят, че центърът, който са избрали, ще отговори на техните индивидуални очаквания и потребности.</p> <p>Стандарт 4</p> <p>Вероятните потребители са имали възможността да посетят центъра преди да решат да го използват.</p>	<p>1. Разговори – лични с родителите; класни ръководители с родителите;</p>	<p>1. Посредничество на Отдел „Закрила на детето“ и социални работници от АСП.</p> <p>2. Получили сме мнение от Ваня Димитрова, Община, др. Институции, Доброволци;</p>	<p>1. Да се напишат протоколи, отразяващи мотивите на отказалите се от проекта;</p>
<p>Стандарт 6</p> <p>Ползвателите на услугата вземат решения за техния собствен живот с помощ, която е необходима.</p> <p>Стандарт 7</p> <p>Ползвателите на услуги или техните родители/настойници са консултирани за начина по който се предоставя съответната услуга.</p>	<p>1. Проведени срещи, тържества, посещения, на ЦОСП;</p> <p>2. Снимки;</p> <p>3. Протоколи</p>	<p>1. Да се включи като задължение по договора – посещенията на родителите в Центъра 1 път месечно</p>	<p>1. Насърчаване на родителите за включване в общи мероприятия, организирани от ЦСРИ;</p> <p>2. Срещи за представяне на професии от самите родители;</p>
<p>Стандарт 7</p> <p>Ползвателите на услуги или техните родители/настойници са консултирани за начина по който се предоставя съответната услуга.</p>	<p>1. Да проведем консултации с професионално ориентация за Слави;</p> <p>2. Поканени са да се включат и присъстват на занятията; /откликнали са психолога на Ресурсния Център К.Цъклева, ресурсния учител в ОУ "В. Левски" В. Христова, Жана/</p>	<p>1. Да се направи анкета за проучване техните желания;</p> <p>2. Възможности за консултации да се включи в брошурата;</p> <p>3. При срещата с работниците в ДДМУИ – да се приканят да направят заявки за консултации по различни проблеми;</p>	<p>1. Да се направи анкета за проучване техните желания;</p> <p>2. Възможности за консултации да се включи в брошурата;</p> <p>3. При срещата с работниците в ДДМУИ – да се приканят да направят заявки за консултации по различни проблеми;</p>

<p>Стандарт 9 Ползвателите на услуги или техните родители/настойници знаят, че информацията за тях се обработва по подходящ начин и че конфеденциалният и характер е защитен.</p>	<p>1.Привиджават се сами (с ръководители до местата за занимания, тоалетни); 2. Децата от Правец идват сами и сами се прибират, (придружаваме само Пепи) 1.Информацията се съхранява в кабинета на психолога и офиса на фондацията по установения от Закона начин</p>	<p>1.Възпитаване на култура на ползване на тоалетни и други места;</p>	<p>2. Изграждане на достъпна архитектурна среда за 2 от децата 3. Обозначаване на средата и местата за ползване по различен начин (със символи) 1. Подписване на декларации от членовете на екипа; 2. Включване пета точка от договора;</p>
<p>Стандарт 11 Ползвателите на услуги в състояние да участват в дейности по възраст, с хора с равни възможности и в подходящи културни дейности.</p>	<p>1.Заниманията са игрови, занимателни, съобразени по трудност и специфика с възможностите на децата; 2. Групите са смесени, разделени по местоживеене – няма дискриминационни признаци за групиране; 3.В заниманията се включват деца от масовото училище, 4.Включват се в международния лагер, заедно с деца от други националности; етнос и религиозни варвания</p>	<p>1.Отбелязване по различен начин празниците на етническите групи (по тематичен план)</p>	

<p>Стандарт 12 Уважават ли се правата на ползвателите на услуги и признават ли се отговорностите им в ежедневиия живот.</p>	<p>1. Установени по договора</p>		
<p>Стандарт 13 Ползвателите на услуги спазват здравословна диета и се наслаждават на своята храна и време за хранене.</p>			
<p>Стандарт 14 Ползвателите на услуги получават лична помощ по начин, който предпочитани изискват.</p>		<p><i>Предложени са на родителите лични домашни предписания по физическа подготовка и промяна в поведението, навици и др.</i></p>	<p>1. Формуляр за заявка към индивидуалните програми за решаване на лични потребности в къщи.</p>
<p>Стандарт 15 Физическите и емоционалните здравни потребности на ползвателите на услуги са изпълнени.</p>	<p>1.Познаване предпочитанията, интересите и говорим с тях приятелски; 2.Времето е ангажирано разнообразно и регламентиран график; 3.Носят рисунки и изработено нещо в къщи; 4.Делегиране на отговорности на ползвателите (в ролята на ръководител...отговорник)</p>	<p>1.Изработване на подаръци по повод лични празници;- Коледни картички за родителите;</p>	<p>1.Включване на родителите в представянето на професии;</p>

<p>Стандарт 16 Ползвателите на услуги поддържат, администрират и контролират своите собствени медикаменти, когато е уместно, и са защитени от политики и процедури за боравене с медикаменти.</p>			
<p>Стандарт 17 Остаряването, заболяването и смъртта на ползвател на услугата се третира с уважение и според желанието на лицето.</p>			
<p>Стандарт 18 Ползвателите на услуги чувстват, че тяхното мнение се чува и че се предприемат действия във връзка с него.</p>	<p>1. Конкретен случай- заявката на Слави за посещение на басейна(отправляне на критика); 2. Предразполагане към споделяне на мнения</p>		<p>1. Изработване на табло "Аз искам..." (за изразяване на предложения); 2. Екипно обсъждане на мелоди и подходи на равнопоставеност и сближаване с децата;</p>
<p>Стандарт 19 Ползвателите на услуги са защитени от малтретиране, липса на грижа и самонараняване.</p>	<p>1. Проучване и събиране на информация→сформирани на екип; 2. Подписване на Заповед за отговорности при придружаване на децата; 3. Времето им в ЦРСИ е организирано и ангажирано; 4. Адаптирането на дейностите, постоянно наблюдение</p>		

<p>Стандарт 20 Ползвателите на услуги прекарват деня си в „домашна“, удобно и безопасно място за ползвателите на услуги.</p>			
<p>Стандарт 21 Тоалетните и баните на ползвателите на услуги предоставят достатъчно интимност и отговарят на техните индивидуални потребности.</p>	<p>1. Използване на тоалетните</p>		
<p>Стандарт 22 Ползвателите на услуги разполагат със специалното оборудване от което се нуждаят, за да максимизират своята независимост.</p>			
<p>Стандарт 23 Страдата е чиста и хигиенична.</p>			
<p>Стандарт 24 Ползвателите на услуги имат яснотата относно ролите и отговорностите на персонала.</p>		<p>1. Договори и длъжности характеристики; 2. Децата ни познават, някои използват служебна позиция като обръщение; 3. Представяне на екипа при срещи</p>	<p>1. Да направим бадж със снимки за всеки</p>

<p>Стандарт 25</p> <p>Ползвателите на услуги се подпомагат от компетентен и квалифициран персонал.</p>	<p>1. Документ за квалификация; 2. Мониторинг – протоколи; 3. Проверка на документация, занятия, лични срещи; 4. Организиране и провеждане 2 обучения; 5. Контакти с чужди специалисти; 6. Посещение на американски психолог; 7. Участие в обучение (по-добри услуги на рискови групи в Б-я)</p>	<p>1. Ежемесечни екипни срещи</p>	<p>1. Превод на литература</p>
<p>Стандарт 26</p> <p>Ползвателите на услуги се подпомагат от ефективен екип от служители.</p>	<p>1. Чести екипни срещи; 2. Разговори (отстъпки, споделяне); 3. Смяна в екипа- намерени нови.</p>		<p>1. Общо тематично разпределение (по план)</p>
<p>Стандарт 27</p> <p>Ползвателите на услуги се ползват от подкрепен и контролиран персонал.</p>	<p>1. График-съобразен с възможностите; 2. Право на избор на темите; 3. Тел. връзка; 4. Идваат с желания</p>		<p>1. Осигуряване на материали; 2. Покриване на тел. разговори</p>
<p>Стандарт 28</p> <p>Ползвателите на услуги се ползват от добре управляван център.</p>	<p>1. Идваат с желания</p>		
<p>Стандарт 29</p> <p>Ползвателите на услуги се позват от визията, лидерството и управленския подход на центъра.</p>			

Стандарт 30 Ползвателите на услуги или техните семейства са убедени, че тяхното мнение допринася за самонаблюдението, оценката и развитието на центъра. Стандарт 31				
Правата и най-добрите интереси на ползвателите на услуги са защитени от политиките и процедурите на центъра. Стандарт 32	1. Работим и набедряваме дейности, подобрения; 2. Обучава се			1. Набелязване на дейности за по-добро включване; 2. Предоставяне информация на ползвателите
Правата и най-добрите интереси на ползвателите на услуги защитени ли са от политиката и процедурите за отчетност на центъра. Стандарт 33				
Здравото, безопасността и благоденствието на ползвателите на услуги се насърчават и са защитени. Стандарт 34				
Ползвателите на услуги се ползват от компетентното и отговорно управление на центъра. Стандарт 35				
Най-добра практика.				

ОСНОВНИ ОБЛАСТИ, КОИТО СЕ НУЖДАЯТ ОТ ПОДОБРЕНИЕ

Основни области, които се нуждаят от подобрене	Среща, вестник	Какво ще направим, за да ги подобрим?	Как ще знаем, че е било постигнато подобрене? 1.Обсъждане на проект за диплояна 2.Събиране на материали(текст, снимки) 3.Проект 4.Тръжни процедури 5.Срещи с изпълнители
Стандарт 1 Вероятните ползватели на услугата или техните семейства разполагат с информацията, от която се нуждаят, за да направят информиран избор дали центърът ще изпълни техните потребности или не.			
Стандарт 5 Ползвателите на услугата знаят, че техните оценени и променящи се потребности и лични цели са отразени в индивидуалните планове за медицински грижи, лечение или обучение.		1.Обсъждане на индивидуалните планове с родители 2.Представяне на родителите индивидуалния график 3. Занятия; анкета; разговор	1.Даването на предложения или критика 2.Изяви 3.Редовни посещения 4.Мнения от околните за промени
Стандарт 8 Ползвателите на услугата са получили подкрепа за поемане на рискове като част от независимия стил на живот.		1.Приспособявам архитектурна среда	
Стандарт 10 Ползвателите на услуги разполагат с възможности за лично развитие.		1.Създаване 2.Кампания 3.Ден на киното(по избор) 4. Създаване прототип на проекта от децата;	1.Интерес от децата 2.Брой 3.Поемане обслужването от децата 3.Дарители

Легенда: С **удебелен (bold)** шрифт - оценката от дата 1. 10.2007г.
С *наклонен (italic)* шрифт - оценка от дата 16. 01. 2008 г.

BG 2004/016-711.01.02
Деинституционализация
посредством предоставяне на
услуги в общността
за рискови групи

ДОГОВОР

Днес, в град, се сключи настоящият договор
между:

.....
.....

Трите имена на родител/настойник по л.карта

ЕГН.....адрес.....

Л.к.№.....изд.на.....от.....тел.....

наричан за краткост в настоящия договор **ВЪЗЛОЖИТЕЛ**,
и

....., Представявано от, наричан по-долу
ИЗПЪЛНИТЕЛ.

I. ПРЕДМЕТ НА ДОГОВОРА

1. Детето

ЕГНгр./с.....ул.....

Да посещава..... и получи от Изпълнителя следните социални
услуги:

- 1.1.Диагностика на психофизическото развитие;
- 1.2.Корекционно-рехабилитационни услуги:
 - 1.2.1.Сензорна стимулация;
 - 1.2.2.Логопедична терапия;
 - 1.2.3.Психотерапия:
 - 1.2.3.1.Индивидуална;
 - 1.2.3.2.Групова;
 - 1.3.Физическа рехабилитация;
 - 1.4.Арттерапия:
 - 1.4.1.Музикотерапия;

1.4.2.Приложни дейности;

1.5.Участие в публични изяви със социално-интегративна насоченост;

II. ПРАВА И ЗАДЪЛЖЕНИЯ НА СТРАНИТЕ:

2. ВЪЗЛОЖИТЕЛЯТ има право:

2.1. да получава социални услуги с добро качество при уговорените условия;

2.2. да изразява мнение пред ИЗПЪЛНИТЕЛЯ, относно начина на предоставяне на социалните услуги, както и да прави предложения за подобряване на качеството им;

2.3. да получава консултации по направени заявки;

2.4. да участва в общи мероприятия, организирани от ЦРСИДУ;

3. ВЪЗЛОЖИТЕЛЯТ се задължава:

3.1. да осигурява редовно посещение на детето в ЦРСИДУ по установения приложен график;

3.2. да посещава един път месечно ЦРСИДУ, за да получава информация за резултатите от работата с детето;

3.3. да следва направените от екипа препоръки за хигиенни навици, дневен режим, самообслужване, задължения и други;

3.4. да предоставя на ИЗПЪЛНИТЕЛЯ, необходимата информация за здравословното и психофизическото състояние на детето, необходима за правилното организиране и провеждане на индивидуалната програма;

3.5. да уведомява своевременно ИЗПЪЛНИТЕЛЯ за настъпили здравословни или други проблеми, възпрепятстващи редовното посещение на дейностите в ЦРСИДУ;

3.6. да се включва в различни проучвания и оценки, относно качеството и ефективността на услугите в ЦРСИДУ;

3.7. да насърчава и подкрепя детето за активно включване в услугите, предмет на настоящия договор;

4. ИЗПЪЛНИТЕЛЯТ се задължава:

4.1. да предоставя качествени услуги;

4.2. да предложи за одобрение от ВЪЗЛОЖИТЕЛЯ индивидуалните програми и график на детето;

4.3. да информира ежемесечно ВЪЗЛОЖИТЕЛЯ за психофизическото развитие на детето или възникнали проблеми в лична среща в ЦРСИ;

4.4. да се съобразява със законовите изисквания за конфиденциалност и съхранение на личните данни и информацията за ВЪЗЛОЖИТЕЛЯ;

4.5. да оказва морална подкрепа и при нужда да защитава правата на

детето;

4.6. да опазва здравето и осигурява безопасността на детето по време на дейностите, организирани по проекта;

III. СРОК НА ДОГОВОРА

5. Този договор влиза в сила от момента на подписването му и действа за срок до 31.07.2008 г.

IV. ПРЕКРАТЯВАНЕ НА ДОГОВОРА

9. Настоящият договор се прекратява преди изтичане на уговорения срок в следните случаи:

9.1. По взаимно съгласие на страните – от момента на постигане на изразено писмено съгласие;

9.2. С писмено предизвестие от всяка една от страните. Договорът се счита за прекратен, след изтичане на 7 /седем/ дни от получаване на писменото предизвестие;

9.3. В случаи на обективна невъзможност на някоя от страните по договора, да изпълнява задълженията си.

10. Договорът се прекратява с изтичане на срока на действие.

V. ДРУГИ УСЛОВИЯ

11. Писмените покани и уведомления по този договор се връчват на адресите посочени от страните. В случай, че някоя от страните промени седалището или адреса си, се задължава да уведоми другата, като посочи нов адрес. В противен случай поканата или уведомлението по този договор, отправено на стария адрес ще се счита за редовно връчена

12. Изменения и допълнения на настоящия договор се правят само с писмено споразумение между страните.

13. За всички неуредени от настоящия договор положения се прилагат разпоредбите на действащото българско законодателство.

14. Страните ще решават всички възникнали по повод изпълнението на договора спорове чрез разбирателство и взаимни отстъпки. Когато постигането на съгласие се окаже невъзможно, страните ще отнесат спора пред съответният компетентен съд, в чийто териториален обхват попада адреса на Възложителят.

Настоящият договор се съставя в 2/два/ еднообразни екземпляра

Възложител:

Изпълнител:

Проектът се реализира с финансовата помощ на Европейския съюз и Република България.

РЕЗУЛТАТИ

- Повишен психо-физически статус на 21 деца от целевата група и 27 включени на доброволен принцип.
- Изграден алтернативен модел за работа с деца в риск и придобиване на умения за самостоятелност.
- Повишен капацитет за нови методи и подходи за работа с деца в риск на педагогическата общност, директно и индиректно включена в проекта:
- Вътрешно обучение на екипа
- Повлияни родители
- Активирана благотворителна дейност:
Университет Ватерлоо – Канада
Община Правец
ОУ “Васил Левски”, гр. Правец
ОУ ‘Васил Левски’, с. Видраре
Фондация Съвременност
Доброволци – ученици от ОУ ‘Васил Левски”, гр. Правец, педагози, граждани, НПО
- Проектът е популяризиран от членовете на екипа и партньори:
пред държавни, общински, обществени органи и институции, НПО и граждани в региона и страната.
Серпухов, Русия – делова среща с административното ръководство и социални институции.
Париж, Франция – работна среща на Европейската Асоциация на логопедите CPLOL.
Амстердам, Холандия – Генерална Асамблея на MIJARC Europe.
Кампала, Уганда – Генерална Асамблея на MIJARC World.
Страсбург, Франция – работна среща на Европейската Асоциация на логопедите CPLOL.

Организаторите и екипът благодарят на всички,
подкрепили проекта !

Проектът се реализира с финансовата помощ на Европейския съюз
и Република България

BG 2004/016-711.01.02
Деинституционализация посредством предоставяне
на услуги в общността
за рискови групи

**„Рехабилитация и социална интеграция на деца с увреждания
от община Плевен в масовото училище”**
BG2004/016-711.01.02 1.24

**Програма ФАР 2005 - ДЕИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ
ПОСРЕДСТВОМ ПРЕДОСТАВЯНЕ НА УСЛУГИ
В ОБЩНОСТТА ЗА РИСКОВИ ГРУПИ**

има за обща цел

укрепване на системата за повишаване благосъстоянието
на децата и деинституционализация на децата, лица с увреждания и
възрастни хора, настанени в специализирани институции,
чрез предоставяне на услуги в общността.

Подобряване качеството на живот на хората
с психични проблеми с оглед на човешките им права.
Непосредствена цел на програмата е създаване и развитие
на мрежа от социални и психично-здравни услуги,
предоставяни в общността.

За повече информация:

Водеща организация:

Национално сдружение „Алтер-Натива“
Ул. „Лайош Кошут“ 17, ет.2, ап.7
Гр.София
Тел/факс: +359 2/989 01 07
e-mail: office@alter-nativa.org
website: www.alter-nativa.org

Партньори:

Община Правец
Пл. „Тодор Живков“ 6
Тел.: +359 7133/22 88
Факс: +359 7133/24 33
e-mail: adm@obshtina.pravec.com
website: www.pravetz.org

Фондация „Съвременност“
Пл.„Незнаен войн“7
Бизнес Център, ет.2, офис 11
Ботевград 2140
Тел./Факс: +359 723/60185
e-mail: info@eurocenter-bg.org
website: www.eurocenter-bg.org

Асоциирани партньори:

ОУ „Васил Левски“, гр. Правец

ОУ „Васил Левски“, с. Видраре

ДДМУИ „Св. Панта;еймонт“, с. Видраре

Брошурата се разпространява безплатно

Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския съюз. Отговорността за съдържанието на настоящия документ се носи единствено от Национално сдружение „Алтер-Натива“ и Фондация „Съвременност“ и при никакви обстоятелства не може да се разглежда като отразяващ позицията на Европейския съюз.